

T. G. M A S A R Y K

R U S K O

A

E V R O P A

Studie o duchovních proudech

v Rusku

ČESKOSLOVENSKÁ AKADEMIE VĚD
KABINET PRO FILOSOFII

Praha I.

Svazek II.

K ruské filosofii

dějiny a náboženství

OBSAH DRUHÉHO SVAZKU

ČÁST DRUHÁ (DÍLU DRUHÉHO)

XIV. *M. A. Bakunin. Revoluční anarchism* . . . 1

86. Filosofický vývoj Bakuninův k heglovské levici. — 87. Bakunin proti subjektivismu: sebevražda. — 88. Bakuninův první program z roku 1842: zničení nynějšího řádu pomocí nábožensko-politické demokracie: starý svět vnitřně hyne skepsí. — 89. Antitheologism podle Feuerbacha jakožto základ pravé demokracie. Ontologický důkaz atheismu. — 90. Absolutní rovnost bez jakékoli autority je cílem dějin. Anarchie jakožto bezstátní amorfism je podmínkou budoucí federace. Pandestrukce a částečná destrukce. Atheism a politická revoluce. — 91. Bakuninova »nová morálka« jakožto theorie revoluce. Právo zabíjet. Jesuitism a macchiavellism. Aristokratism tajné společnosti. — 92. Odvolal Bakunin? — 93. Bakunin a slovanský mesianism. — 94. Anarchism ve světle sporu mezi Bakuninem a Marxem. Bakuninův vliv v Evropě a v Rusku.

XV. *Realism a nihilism. Černyševskij a Dobroljubov — Pisarev* 49

I

95. Filosofický vývoj Černyševského. Realism (nihilism): Feuerbach, positivism, utilitarism. »Princip anthropologický«. Osvícenská filosofie ve smyslu Petrově a Lessingově. Černyševskij proti Kantovi. — 96. Utilitarism Černyševského. Problém vůle. Ethika sociálně a socialisticky: Láska a egoism na základě materialistickém vyžadují komunismu jakožto rovnosti a

zrovnoprávnění. Román »Co dělat?« jakožto líčení materialistických a pozitivistických utilitářů: realisté či nihilisté. Ženská otázka. Černyševskij proti oběti. 97. Utilitární realism v estetice. Krása je život. — 98. Dobroljubov pokračuje v literární kritice Černyševského. — 99. Černyševského filosofie dějin. Dějiny a věda vůbec nevylučují přesvědčení. »Metoda hypotetická«. — 100. Černyševskij a Marx: hrdinové ducha jakožto buditelé buditelů. Lessing. Černyševskij proti Darwinovi a proti boji o život. — 101. Socialism Černyševského je mravní. Pro osvobození sedláků s přiděly země. Ekonomika. Mír a budoucí řád společenský: Rusko může přeskočit stupně vývojové. — 102. Černyševského učení o státu a politika. Prvky anarchismu. Rozpor mezi demokratismem a aristokratismem. Konflikt s Hercenem. Černyševskij a Dobroljubov jako zástupci raznočinců, »synové proti otcům.« — Otázka národnosti se stanoviska materialistického. — 103. Účast Černyševského v praktické revoluci. — 104. Filosofická a literární činnost Černyševského na Sibiři. — 105. Vlastní význam materialismu Černyševského: filosofická revoluce proti theokratismu. — 106. Vliv Černyševského. Černyševskij připravuje materialism. Černyševskij a narodnictví.

II

107. Realism Pisareva. Realista jakožto důsledný individualista, egoista a hedonista: estetika a všechny zásady vůbec se ničí. Realista by mohl zabíjet a loupit, zdržuje ho jen subjektivní vkus. Jak Pisarev nadsazuje. (Pisarev, Stirner, Nietzsche.) Utilitarism Pisareva, naturalistický materialism a positivism. — 108. Realista stává se »myslícím realistou«. Pisarev vykládá Bazarova u Turgeněva. Absolutní negace Ruska: hloupost a chudoba. Je třeba přemýšlet: přírodní vědy záchranou. — 109. Otázka hladových a neoblečených: »myslící realista« se stává »myslícím proletářem«. Myslící realista není »Faust«. Nihilista dokonce uznává starou morálku. Vliv Pisareva: nihilista jakožto inteligent.

III

110. Nihilism. *a)* Realism jakožto nihilism v umění, esthetice a v literární kritice: naturalism: realism contra romantism. *b)* Positivism a materialism i fakta — žádný světový názor, praxe — žádná theorie! *c)* Nihilism jakožto ničivá kritika a sociálně politická negace uvarovské trojice: atheism a materialism: nihilistické vystřízlivění contra mysticism. Nihilism neznamena pesimism a indiferentism. Nihilista je věřící nevěrec. *d)* Ethika je nejdůležitější nauka nihilismu. Empirická a praktická ethika. Nihilistická pracovitost proti aristokratické nudě. Ironie a cynism proti romantické sentimentálnosti. Nihilistický demokratism projevuje se »chozením mezi lid«. Nihilistické způsoby, nihilistická fraseologie. Nihilistická obec: přátelství a manželství. Nihilism nutně se stává politickým, revolučním. *e)* Nihilism contra aristokratism a liberalism. Nihilism jakožto radikalism, demokratism, socialism. Nihilism jakožto anarchism: Vše je dovoleno. Problém zločinu. *f)* Rozmanité typy, druhy a stupně nihilismu. »Otcové a syni«: otázka svědomí »synů« k »otcům«: nihilism jakožto největší problém současné doby. Dostojevskij, Nietzsche.

IV

A

111. Nihilism a terorism. Programy revolučního hnutí: *a)* Tajné spolky Zemlja a volja (1862). Velikorus a »organisace« karakozovců (1865). První atentát Karakozova na Alexandra II. (1866). První revoluční proklamace: »Mladá Rus« (1862). — »Mladá generace« (1861). Adresy. — *b)* Bakuninův program z roku 1868. — *c)* »Katechism revoluce« Něčajeva a program spolku Narodnaja rasprava (1869). — *d)* Program čajkovců (1871). — *e)* Program lavrovců (1873). — *f)* »Jakobinism« Tkačeva (»Nabat« 1875 až 1877). — *g)* Program nové Zemlji i volji (1877). — *h)* Teroristická Narodnaja volja (1879). *i)* Strana »Černyj pereděl« (1879) jakožto počátek sociální demokracie. — 112. Podstata a vývoj politického radi-

kalismu let šedesátých a sedmdesátých. Socialism, zejména agrární: narodnictví. Teror bez hnutí mas. Individualism a terorism, terorism a sociální převrat. Marxism a bakuninism: nihilistický utilitarism proti Bakuninovu revolucionismu. Socialism a politism. Rostoucí význam dělníků (není to hnutí studentské). — 113. Nihilism a terorism se v podstatě neshodují. Stěpňakova ethická (přírozeno-právní) theorie teroru jakožto sebeobranu: smrt za smrt! Buržoa je nepřítel, ale bije se žandarm. Filosofický problém nihilismu jakožto atheism.

B

114. K psychologii ruských teroristů let sedmdesátých: beránek se stává tygrem.

ČÁST TŘETÍ

XVI. *Lavrov a Michajlouskij: Tak zvaní sociologičtí subjektivisté* 179

I

115. Lavrov jako filosof dějin a theoretik subjektivismu: Comte a Kant. »Historický realism« Lavrova a jeho pojem dějin: vědomí versus příroda. 116. Lavrov přijímá vývojové schéma Comtovo a modifikuje je socialisticky a darwinovsky. Světové dějiny jako soud světa: dějiny a ethika. Iluze svobody. Kriticky myslící osobnost uvádí dějiny v pohyb: kritika a víra. Formulka pokroku Lavrova a jeho pokrokový imperativ. Tři povinnosti »určitějšího« individua: propaganda — organisace socialistické strany — pokrokový příklad. Povinnost pokroku jako povinnost k revoluci. Revoluční skepse Lavrova. Jeho koncese terorismu. — 117. Socialism Lavrova je ethický, humanistický. Lavrov proti Marxovu historickému materialismu. Lidstvo — stát a národ. Minimum státu: stát jako smlouva. Tato smlouva více nezavazuje. Lavrov a jeho ruští vrstevníci a předchůdci. — 118. Význam Lavrova. První ruský sociolog? Kant stla-

čen na Ruge a Bruno Bauera. Problém individualismu není rozřešen. Negativní filosofie náboženství Lavrova. Lavrov jako politik: politický utopista.

II

119. Michajlovskij je empirik a pozitivista: není vrozených ideí a aprioristických axiomů. Agnosticisťm a relativisťm. Ne naturalisťm. Utilitarisťm contra Kant. — 120. Sociologie Michajlovského: otázka subjektivní metody: odmítá impasibilisťm pozitivistického historisťm. Společnosť není organism. Podstatnou vlastností osobnosti je práce. Kooperace je podstatou sociálnosti. — 121. Michajlovského filosofie dějin. Jeho tři stadia vývojová: objektivně anthropocentrické, excentrické, subjektivně anthropocentrické. Typus a stupeň vývojových stadií. Vývoj kooperace. — 122. Kritika darwinisťm se stanoviska filosofie dějin: Darwinův boj o život neplatí pro lidskou společnosť. Boj bohatých a chudých. Fysiologická a společenská dělba práce. Darwinisťm ve službách liberalisťm. Socialisťm proti liberalisťm a darwinisťm: svoboda korigována rovností. Domnělý demokratisťm přírodních věd. Boj o individualitu: harmonie individualisťm a socialisťm. Evolucionistický výklad vědomí. Michajlovského formule lidského pokroku. — 123. Vady Michajlovského filosofie dějin. — 124. Nová doba jako doba přechodná: Středověký katolicisťm a feudalisťm rozkládá se vlivem falešného individualisťm, skepticisťm, subjektivisťm. ~~Osvícenství XVIII. století a revoluce. Platí Comtovo rozdělení dějinných epoch také pro Rusko? Revoluce přináší buržoasní liberalisťm. Sociální (Chlebová) otázka let čtyřicátých »Každý se stěhává a raznočinec. Nová žena. Manželství a láska.~~ — 125. Liberální národní hospodářství. Socialisťm a důsledný individualisťm se nevyklučují. Michajlovskij a narodníci. — 126. Michajlovskij a problém politický. Jednotnosť theorie a praxe, pravdy a spravedlivosti. Ethika je nezbytně sociální: není ethického »o sobě, v sobě, nad sebou a pod sebou. Právo usuzovat znamená povinnost jednat. Ethika svědomí a čestnosti. Právo: pomsta. Ethika a poli-

tika. Roku 1873 Lavrov se nemůže připojit: »nejsem revolucionář«. Michajlovskij jako socialista. Jeho výklad atentátu V. Zasuličové 1878. Michajlovskij pro politický boj, ale proti terorismu: Idea samovlády má být ubita! Theorie odplaty je příliš úzká. Revolucionáři mají se spojit s liberály. Smrt Alexandra II. Politika Michajlovského v letech osmdesátých a devadesátých. — 127. Michajlovského filosofie náboženství: náboženství jakožto jednotný názor světový a životní: náboženská = určitost charakteru. První křesťanští mučedníci a Ščedrinovi »žrouti«. Moderní disharmonie rozumu a citu a slabost vůle: Bourgetův »Žák«. — 128. Michajlovského rozbor nynější přechodné doby: sebevražda. Příčinou sebevražd je nedostatek náboženství. Goethův »Faust«. Dějinně filosofický význam rostoucího počtu sebevražd. — 129. Faustovský problém u Goethe a u Voltaira. Problém faustovský a sebevražedný: beznáboženská povaha doby přechodné. — 130. Michajlovského rozbor chaosu současnosti: osvícený a bohatý buržoa. Neurčitost a diletantismus — pornografie a dekadence — bellum omnium contra omnes. Nacionalismus slavjanofilů a narodníků — darwinismus — Nietzsche a Stirner — Tolstoj a Dostojevskij — marxismus — mysticismus a idealismus materialistů obrácených na víru. Náboženství proti mystice. — 131. Michajlovskij jakožto spisovatel a kritik. Podstata a úkol umění a kritiky. Jak soudil Michajlovskij o svých vrstevních a předchůdcích. Úhrnný úsudek o filosofii Michajlovského. Michajlovskij a marxismus.

ČÁST ČTVRTÁ

XVII. *Theoretikové oficiální theokracie: Katkov — Pobědonoscev — Leontjev 267*

I

132. Katkov, filosofující žurnalista a denní politik theokracie. — 133. Byrokrat a státní filosof theokracie: Pobědonoscev. — 134. Náboženství theokracie: K. N. Leontjev: Náboženství je bázeň boží. Boj proti

liberalismu. Zákon vývoje: myšlenka pokroku je zhoubná: Rusko musí být konservováno v chladu. Leontjev a slavjanofilové: nacionalism je revoluční. Rusové jsou příbuzní s Asiaty. Dobyť Cařihradu a Asie. Leontjev proti panslavismu pro Rakousko. — 135. Církev — nikoli Ježíš! Caesaropapism a papism. Pro Velkého inkvizitora Dostojevského! Mravnost bez náboženství je bezcenná, politika bez mravnosti, ale nikoli bez náboženství. Leontjev a Nietzsche: amoralism. Slovo pro revoluci. Carism a aristokratism. Vnitřní rozpor Leontjeva: víra a nevěra. Potřebuje timor dei. Theistický nihilism a terorism. Leontjev potvrzuje Feuerbacha: bůh a car. »Násilná víra«.

II

136. Srovnání theokratů s jejich odpůrci: theokrati jsou kvantitativně i kvalitativně inferiorní. Boj proti celému XIX. století. Duchovenstvo je vlastní oporou trůnu. Theologie jakožto ruská státní filosofie. Boj víry s nevěrou politicky. Feuerbachův význam pro ruskou revoluci: atheism a materialism. Zločin proti státu a zemězrada. Maich contra Feuerbach. Nikoli konservatism, nýbrž reakce: carism v rozporu s Petrem a sám s sebou. Theokratická negace. Theokraté také jsou již skeptičtí: theokratický jesuitism. Mrtvolná poslušnost na víru obráceného revolucionáře (Tichomirov): chytrá a silná policie jako neomylná autorita. Theokrati jsou západníky: de Maistrův kat.

XVIII. *Vladimír Solovjev: náboženství jakožto mystika* 307

137. Vladimíra S. Solovjeva: volná theokracie. —
 138. Ethika a filosofie náboženství: dobro = božství.
 Asketický princip studu je kořenem mravnosti a náboženství: stud jako svědomí, soucit a úcta. — 139. Individuum a společnost: Solovjev proti egoismu a individualismu, eudämonismu a utilitarismu. Mravnost je organisovanou mravností. Hospodářství a stát. Proti despocii, aristokracii a demokracii. Církev ja-

kožto organisace zbožnosti. Význam dogmatu a svátostí: theurgie. »Ruský socialism« jakožto všeobecná církev. Tři úřady mravní organisace: velekněžství, království, prorocství. Je nutná obroda prorocství a podstata pravého proroka. — 140. Církevní rozkol je třeba odklidit církevní unii. Podstata a dějiny církevního rozkolu. Poměr státu ke třem hlavním církvím: ke katolicismu, k pravoslaví, k protestantismu. Ruská církev a stát. Pravá theokracie zahájena spojením papeže s carem. Význam Poláků a Židů pro církevní unii. — 141. Solovjev a slavjanofilové. Katolicism a pravoslaví. Nacionalism a národnost: ruský mesianism. — 142. Filosofie Ed. v. Hartmanna jakožto výsledek západní filosofie. Přejchod k východní theosofii. Jak se v dějinách objevuje bůh-flovek: proces světový a dějinný jakožto úsilí konečného po nesmrtnosti. — 143. Noetické základy svobodné theosofie. Absolutní poznání proti subjektivismu a skepsi. Zjevení. Náboženské či mystické poznání. Solovjev a Kant. — 144. Filosofie a zjevení jakožto volná theosofie. Pojem katolicity. Solovjeva scholastika jakožto životní tragedie: vnitřní boj mezi Kantem a Platonem. Solovjev utíká se k Anselmovi a k Origenovi. Učení Solovjeva o ideích a o volné theurgii. — 145. Mysticism Solovjeva. Mystika, zkoumána noeticky a historicky. Mystika a náboženství. Solovjev proti jednostrannosti východní mystiky: aktivní »křesťanská politika«. Mystické stavy u Solovjeva. Mystika a mystičnost. Mysticism je aristokratický a konservativní: katolisující tendence. — 146. Symptomu dekadence v sekularisované Evropě a v Rusku. Tato sekularisace je atheism, atheistický subjektivism a individualism. Solovjev proti reformám atheismu, proti revoluci. Theism je život — atheism smrt: vražda či sebevražda. — 147. Esthetika Solovjeva. Solovjev o Puškinovi, Lermontovu, A. Tolstém. Solovjev; Tolstoj a Dostojevskij. Solovjev a dekadence. — 148. Apokalyptické vidění: Tolstoj — Antikrist. Dostojevskij — ruský prorok. Solovjev se zříká volné theokracie: jeho boj o Kanta a o Platona. — 149. Význam Solovjeva pro Rusko: poznal cenu kriticismu.

ČÁST PÁTÁ

- XIX. *Novější socialism: marxism a sociální demokracie — marxism a narodnictví. Krise v marxismu: otázka náboženská. Sociální revolucio-*
náři 379

I

150. Socialism v Rusku a »ruský socialism«. Ruský socialism je především světový názor: positivism, materialism, atheism. ~~Ethický základ socialismu, jeho nová morálka, nový člověk, nová společnost. Sociální převrat a terorism.~~ »Ruský« socialism jakožto narodnictví. Marxism se obrací k dělníku. — 151. Vnější dějiny marxismu v Rusku. — 152. Nástin dějin ruské sociální demokracie.

II

153. Marxism musí řešit určité otázky, dané ruským vývojem: otázka taktiky — dějinně filosofický základ Ruska — boj o světový názor (materialism a historický materialism: subjektivism — objektivism). — 154. Podstata a vývoj narodnictví. — 155. Učení narodníků: filosofické odůvodnění a národohospodářské učení. Otázka komunismu ruského miru a artělu a otázka ruského kapitalismu: může Rusko přejít přímo ke komunismu na vyšším stupni bez předchozí kapitalisace? — 156. Zvláštní ráz ruského hospodářského vývoje neospravedlňuje učení narodnického. Mužik není ideál sociální a mravní. Také mužik je buržoa.

III

157. Krise v evropském marxismu. Podstata Marxova historického materialismu jakožto filosofický základ komunistického socialismu. Materialism a positivism filosoficky nevyhovují. Objektivistický amoralistický historism nestačí k odůvodnění socialismu. Není kolektivního vědomí. Individuální vědomí je oprávněno: socialism může být odůvodněn jen ethicky. Zpět ke

Kantovi? — 158. První sociálně demokratický program (1884) a Plechanov, »otec ruského marxismu«. — 159. Dvoujakost Plechanova: revoluční politism »komunistického manifestu« a relativní apolitism pozdějšího historického materialismu. — 160. Marxova theorie revoluce. Jen náběh k filosofické theorii revoluce jakožto dialektice. Revoluce a evoluce: povolná evoluce či evoluce v skocích? Marx (a Engels) stále více zdůrazňují utilitaristickou stránku problému. Rozdíl mezi definitivní a časovou revolucí. Revoluce mas proti Stirnerovi a Bakuninovi: socialism contra anarchism. Amornální hodnocení revoluce. Marx pro legální výkup místo násilné expropriace. Sám Engels se zřiká pro Německo pouličního boje. Komunism padá. Nejnovější diskuse německých marxistů o problému revoluce: revolucionism proti reformismu. Revolucionism je rozdvojen: konečná revoluce — stálá akce mas. — 161. Neurčitost marxismu německého projevuje se též v marxismu ruském. Spor o politism. Co může znamenat pro socialism duma? Organizace masy proti oligarchickému tajnému spolkaření. Věra Zasuličová proti terorismu. Je republika v Rusku možná? Struvův reformism proti revolucionismu. Filosofie revoluce od Bogdanova. — 162. Jak marxisté soudí o revoluci 1905—06.

IV

163. Ruský marxism filosofický, zvláště nábožensko-filosofický. Plechanov pro naivní realism Engelsův, ale také pro spinozism. Plechanov proti Kantovi a solipsismu. Subjektivism jakožto skepticism. Skepticism jakožto výraz degenerace šlechty a buržoasie. Proletář bez skepse. — 164. Rozpor mezi pravověrnými a revisionisty jako rozpor mezi objektivismem a subjektivismem. Struve přechází z marxismu k idealistické metafysice, k náboženství a k mystice. Také pravověrní hledají nové filosofické základy (empiriokriticism, Mach a jiní). Ethický problém v popředí diskuse: materialistický objektivism zaručuje revolucionism. — 165. Poměr socialismu, marxismu a sociální demokracie k náboženství. Není ruského křes-

fanského socialismu. Náboženská filosofie Plechanova a Lunačarského. ~~Od Feuerbacha k Solovjevovi a k Dostojevskému. — 166.~~ Význam marxismu pro Rusko. Marxism a umění: proti dekadenci.

V

167. Vývoj strany sociálně revoluční od roku 1902. Teroristická revoluce je jejím hlavním úkolem (»hlavní otázka«). Pokus o obrodu terorismu po odhalení Azefa. (Frakce Burceva.) Maximalisté: »hospodářský teror« jakožto počátek sociální expropriace. — 168. Maximalisté odůvodňují revoluci, zejména ~~revoluci sociální, ethický.~~ Deník Něstrojeva. — 169. Filosofické základy sociálního revolucionismu: Lavrov a Michajlovskij. Černov: od marxismu k empiriokriticismu Avenariovu a Machovu. Jednota theorie a praxe: aktivní »realism« jakožto filosofie skutečnosti a činnosti. Tato činnost znamená revoluci: »Aktivní realism« jakožto »aktivně dynamická« škola sociologie. Nová »dynamická« ethika. Revoluce jakožto ethický problém. Ethický maximalism a minimalism: nutnost kompromisu. Právo většiny a přehlasování. Většina je většinou strany.

XX. *Novější anarchism. P. Kropotkin. Anarchism a socialism* 483

I

170. Kropotkinův anarchism je očištěný bakuninism. Kropotkin vůbec proti státu a autoritě. Anarchism jako metoda a věda; nový člověk a nová víra. Anarchism je socialism: anarchistický socialism (komunism) na rozdíl od sociální demokracie. Federalism proti centralismu. Kropotkin — proti individualismu (Nietzschovi), ale také proti sociální demokracii. Ethika bez sankce a závaznosti. Ethika svobody: rovnost vede k pouhé spravedlivosti a k prostřednosti — rovnost znamená smrt společnosti. Buď silný! Kropotkinova theorie revoluce a terorismu: tyrana zabít jako zmiji! Kropotkinovi ruští a evropští učitelé: Kropotkin jako narodnik. Kritika Kropotkinova systému.

171. Novější hnutí anarchistické v Evropě a v Rusku. Ruský anarchism vzrostl od roku 1901: revoluce z roku 1905 a protirevoluce. Anarchism roste také v Evropě: anarchistické hnutí dělnické a anarchism literární a filosofický. Vliv tohoto hnutí na Rusko. — 172. Anarchism jakožto astatism a apolitism. Anarchism vůbec proti autoritě. Svoboda nad rovnost a bratrství. Anarchistický individualism a subjektivism: ethicky-politické a psychologicky-noetické stanovisko. Krajní individualism a subjektivism (solipsism): anarchistický aristokratism. Individuum a společenská organisace vůbec. Centralism-federalism (autonomism). Konečný cíl a prostředek: desorganisace-reorganisace. Revoluce krvavá a nekrvavá: ethický anarchism, národnost, církev. Organisace hospodářská: komunism a kolektivism. Dělná práce. Nový člověk, nová ethika. Může být násilím dosaženo míru? Problém revoluce a teroru: právo zabíjet? Je vše dovoleno? Sprostý zločin. Volná láska a manželství. Anarchism metafysicky a nábožensky: Ni Dieu ni maître! Atheism a astatism. Anarchistický atheism a autoapotheosa. Anarchie anarchismu: anarchistický indeterminism: chaos a zázrak. Anarchism umělecky: dekadence. — 173. Srovnání anarchismu se socialismem, zvláště s marxismem. — 174. Marx a anarchism. — 175. Anarchism, zvláště komunistický, je systém socialistický: krajní individualistický anarchism je nesocialistický. — 176. Teritoriální rozdíly mezi anarchismem a socialismem: Španělsko-Italie-Francie-Rusko jsou země anarchismu. Do jaké míry je Rusko anarchistické?

XXI. *Liberalism*

523

I

177. Liberalism jakožto všestranné úsilí o svobodu proti theokratickému řádu společenskému: proti církvi, potom pro stát, ale také proti státu. Theoreticky je liberalism úsilí o osvícení (Locke, Voltaire), ethicky o humanitu a individualism. Přirozené právo.

Práva lidská a svrchovanost lidu: demokratism. Sociální výkony staršího liberalismu. — 178. Restaurace proti revoluci. Romantika: rekatolisace. Positivism je oporou ~~liberální polovičatosti~~. Historické právo proti právu přirozenému. Legitimita proti revoluci: pořádek a aristokratická nerovnost. Mír s církví a se státem (Strausz-Constans): stát je neomylný. Vládní à tout prix. Imperialism. Buržoasie se stává kapitalistickou: průmyslový stát. Organisaace čtvrtého stavu. Liberalism po roce 1848 proti socialismu a proti sociální demokracii. Liberální šovinism pro oficiální patriotism a proti demokratické myšlence národnostní. Negace liberalismu, jeho polovičatost a touha po kompromisech (tolerance). Liberalism jako směr přechodný. — 179. Liberalism je synem protestantismu a otcem socialismu a anarchismu. Renaissance liberalismu? Demokratisace a socialisace. Je možná součinnost se sociální demokracií? Marxisté zavrhnouj liberalism jakožto anarchism.

II

180. Hercen o liberalismu. Ruský liberalism a jeho vývoj. — 181. Proč neprobíráme podrobně některého představitele liberalismu? Polovičatost, nerozhodnost novějšího ruského liberalismu. Renaissance liberalismu podle Novgorodceva: demokratisace a socialisace. Ruský liberalism je blízký socialismu. Mravě-náboženská otázka pro demokracii.

XXII. Ke krisi revolucionismu: otázka náboženská 549

I

182. Dřívější marxisté («Věchi» 1909) proti nihilistickému atheismu inteligence a proti revoluci: zpět ke Kristu a k církví. Liberální obhajoba inteligence (Miljukov a soudruzi). — 183. Chyby liberalismu v otázkách náboženských. Jednostranný racionalism a romantism. Od romantismu k církevní reakci. Politické hodnocení církve a náboženství: Witte proti Pobědonoscevu. Poslední volby do dumy a autoři «Věchů». Liberalism jakožto indiferentism.

184. Sociálně revoluční skepse. Ropšinův »Plavý kůň«: právo na revoluci a právo zabíjet. Ropšin přijímá Dostojevského analýsi teroristického nihilismu: Feuerbachova a Stirnerova autoapotheose vede k vraždě a k sebevraždě. Starý a nový revolucionář jako rozpor mezi věrou a skepsí. Subjektivism a ultraindividualism: »Nejsem s nikým!« Revoluční subjektivistů jako dekadentní Faust. Ivan a don Juan-Sanin. Terorista, jenž by se rád modlil. Revolver posledním útočištěm. — 185. Ropšinův druhý román »Čeho nebylo«. Černov a Plechanov proti Ropšinovi. Ruský revolucionism na rozcestí.

DÍL TŘETÍ

(RÉSUMÉ)

DEMOKRACIE PROTI THEOKRACII: PROBLÉM REVOLUCE	581
XXIII. <i>Noetický problém ruské filosofie</i>	583

186. Résumé se pokouší vyložit uvedená fakta. Ruská filosofie je převážně filosofií dějin a náboženství: jak souvisí s politikou, zvláště s revolucí. — 187. Ruská filosofie nemá noetického základu: Kant působil v Rusku méně než jeho němečtí nástupci. — 188. Světodějný význam Kantova kriticismu: noetická rozvaha ve sporu skepse proti církevnímu náboženství. Filosofie proti mythologii a theologii. Ruské myšlení je mystičtější než evropské. Ruská negace bez kritiky. Ruská touha po víře. Bělinskij je typ věřící negace. — 189. Kantův kriticizm není proti empirii, nýbrž proti mythické a mystické přemrštěnosti. Hercenovo vystřízlivění. Kant a Plato, platonism a nihilism. — 190. Ruští myslitelé jako noetičtí pasivisté jsou proti kriticismu jakožto subjektivnímu aktivismu: subjektivism jakožto solipsism se zavrhuje. — 191. Bělinského ethický rozbor krajního subjektivismu a objektivismu: zločin — pověra (my-

thus). Solipsism jakožto ethická a metafysická izolace: vražda či sebevražda jako důsledek solipsismu? (Bakunin-Bělinskij-Dostojevskij-Michajlovskij). — 192. Ethický imperativ v ruské filosofii nehledě k empirismu a utilitarismu: také ruská filosofie je mravní nazírání na svět. Ethika proti historismu.

XXIV. *Náboženský problém ruské filosofie* 597

I

193. Rozbor náboženství v ruské filosofii. — 194. Náboženský rozkol ruský: náboženství církevní a racionalistická filosofie osvícenská: nihilism a jeho negace náboženství vůbec. Atheism a materialism. Rusko bezprostředně se seznámilo s evropskou filosofii osvícenskou: Feuerbach. Mravní a patologické následky: problém vraždy a sebevraždy v ruské filosofii.

II

195. Podstata a nedostatky pravoslaví: pasivism a stacionarism. (Byzantinism.)

III

196. Vývoj theokracie ve třech hlavních církvích křesťanských. Jejich srovnání. Reformace a novodobá změna názoru světového i životního. Úsilí o rozlučku církve a státu: historický proces odcírkevňovací. Proticírkevnickví je radikálnější v zemích katolických.

IV

197. Křesťanství a jeho pasivism podporuje vývoj theokracie.

V

198. Dějinně filosofický význam tří hlavních církví křesťanských a vývoj protitheokratického a protináboženského radikalismu ruské filosofie.

XXV. *Demokracie proti theokracii* 629

I

199. Protiklad demokratismu a theokratického aristokratismu: demokratická pracovitost proti aristokratické panovačnosti. Demokratism vědy, filosofie a umění. Kriticizm jakožto podmínka demokratismu. — 200. Demokratism a náboženství. Demokracie je založena ethicky, nikoli nábožensky: právo. Právo iniciativy. Demokratická katolicita (svrchovanost lidu).

II

201. Katolicizm a protestantizm v poměru k demokratismu. Protestantizm pozitivně podporuje demokracii. Všeobecná inferiorita katolicismu. Katolicizm je radikálnější a revolučnější. — 202. Inferiorita pravoslavného katolicismu. Rusové jsou více revoluční, méně demokratičtí.

XXVI. *Demokracie a revoluce* 655

203. Pojem revoluce: moderní revolucionizm. Jeho vývoj. Rozdíl mezi národy katolickými a protestantskými v stupni revolucionizmu. — 204. Ethický problém revoluce: je dovolena revoluce krvavá? — 205. Právníčtí obhájci a odpůrci revoluce. Právo přirozené — právo historické. — 206. Tomáš Paine vzorem demokratického revolucionáře. Ruská revoluce je anarchistická, nihilistická, méně demokratická. — 207. Bakuninizm a blanquizm: ruský revolucionizm je příbuzný s francouzským. Západní a pravoslavný katolicizm je žírnou půdou tohoto revolucionizmu.

XXVII. *Svatá Rus: Ruský mnich a Feuerbach* 661

208. Protestantizm (německý) rozkládá ruský katolicizm (pravoslaví). Feuerbachův materialistický anthropologizm a ruský mnich se svým pravoslavím z III. století. Bezprostředně se seznámil s vyšší civilizací. Ruský pasivism byl zrevolucionován evrop-

ským aktivismem. Ruská dějinně a nábožensky filosofická analýsa tohoto dějinného procesu: problém solipsismu a zločinu: vražda a sebevražda. Náklonnost k sebevraždě a revolucionism od XVIII. století. — 209. Význam stadií vývojových: není noetického nadčlověka. Význam XVIII. století v dějinách světových: Hume, Kant, veliká revoluce. Středověké Rusko bylo bezprostředně zataženo do nového procesu vývojového. — 210. Nestačí vykládat Rusko rasou a národností (národní povahou). Ani poměry hospodářské a přírodní nestačí pro výklad. — 211. Náboženství jako ústřední síla duševní. Církevní náboženství a jeho výchovný význam. Ruská církev. — 212. Goethova dějinně filosofická formule: boj víry s nevěrou. — 213. Otázka ruské samostatnosti a původnosti. Ruská filosofie dějin a její tvůrčí úkol. Překonávání nihilismu, revolucionismu a napodobivosti: orientace podle Huma a Kanta. — 214. Vady a nebezpečí Evropy: úsilí po obrození také v Evropě. — 215. Politický a filosofický zájem Evropy o Rusko. Dějinně filosofický problém ruského vývoje: ruská revoluce.

<i>Rejstřík jmenný</i>	697
<i>Bibliografie k druhému dílu</i>	713
<i>Poznámka k druhému českému vydání druhého svazku</i>	729